

Eduard Vilde ja ta näidend „Side“

Eduard Vilde peatähtsus meie kirjandusloos seisab ta suurtes ajalise taustale maalitud romaanides, nagu „Mahtra sõda“, „Prohvet Maltsvet“, „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“, „Külmale maale“ j. t., milles kujutatakse meie rõhutatud rahva meeleheitlikke võitlusi oma eksploateerijate vastu ja nende võitluste traagilist kokkuvarisemist. Kuid need romaanid ei ole mitte ainult ajaloomaalingsid, vaid ka suured sotsiaal-elu pildid, kus autori poolehoid kuulub täielikult ülekohtu kannatajate poolele sotsialistlikust elusuhtumisest tingituna, millist õpetust Eduard Vilde hästi tundis ja ka rakendas oma teostes. Ta suurte romaanidel on olnud kindlasti mõju meie rahva sotsiaalse ja sotsialistliku mõtlemise ja maailmasuhtumuslikule arengule nii laiemates massides kui pealekõrvalvavale intelligentsile. See ongi õieti see peamine põhjus, miks Eduard Vilde teoseid eriti omal ajal ja ka hiljem kogu töötava rahva laiemate hulkade poolt nõnda on hinnatud ja väga palju loetud.

Vähem armastatud on aga E. Vilde olnud rahvale draamakirjanikuna, kuna teda on peamiselt tuntud ainult komöödia „Pisuhänna“ autorina, mis korduvalt hooegade kestel on püsinud „Estoniagi“ laval. „Pisuhänd“ aga koos mõne teise noor-eestilise puht-kunstilise printsiibi järele loodud teosega, nagu peenelt psühholoogilise romaaniga „Mäeküla piimamees“, „Jutustustega“ jt., kuulub Vilde toodangu sellesse ossa, millel on olnud vähe edasiviivat tähendust meie rahva sotsialistlikus vabadusvõitluses. Need oma laadilt on jäänud nautimispaladeks rohkem meie rahva kitsamale kihile — kodanlusele, kuna sotsiaalse viletsuse ja häda kujutamise moment on jäänud neis enamvähem kõrvale.

Ometi on aga ka Vilde draamatoodangus teos, mis ideeliselt väga lähedal on ta suurtele ajaloolis-sotsiaalseile romaanidele. See on ta näidend „Side“, mis otse juurteni paljastab kapitalistliku ühiskonnasüsteemi metsikust, toorust, ebainimlikkust ja eetikalagedust. Kõige selgemini kajastub see selle näidendi peategelase, raamatukaupmehe ja kirjastaja Hans Ilvese kaudu, kes kõigi abinõudega vara kokku kraabib, et ikka rikkamaks ja rikkamaks saada. Sealjuures ei küsi ta kunagi millise hinna eest on see saadud, kuipalju on sellega teistele viletsust ja häda kaela saadetud. Hans Ilvesele on püha ainult raha ja vägev on ainult see, kes seda rohkem oskab teiste käest välja petta ja välja pressida. Kuid sealsamas ta ei näegi seda, et ta on ori, kõige viletsam ja alatum ori oma varandusele, keda mitte tema ei käsuta, vaid kes käsutab teda. See kõikvõimas vara muudab pikapeale Hans Ilvese koguni nõnda ebainimlikuks, et ta kihutab poja oma ärist, kui see on julgenud astuda humaanse sammu, ning võistleb hiljem ta pankrotti. Lõpuks küll ta lepib, õieti on sunnitud leppima oma pojaga, kuid sedagi ei tee ta mitte inimlikkusest, vaid ainult varanduse, kokkukuhjatud kapitali pärast. „Ma tahan ometi mätta alla minna teadvusega, et minu vara minu varaks on jäänud“, ütleb ta sealjuures oma pojale.

Ei too suur varandus õnne pojale ega isale, õnnetuseks on ta neile mõnede, nagu paljudele teistelegi, kes vana Ilvese ja selle äriaga on sunnitud tegemist tegema. Vara sunnib isa poega peagu selle enesetappeni surnuks võistlema ning samuti poega isalt kokkuostetud võlakohustusi revolvi abil välja nõudma. Hirmsa mõrvani ei olda siin kaugel. See on selle teose sotsiaal-eetiline idee.

Kuid mitte ainult ideekirjanikuna, vaid ka inimeste kujutajana on Vilde selleski teoses kõrge. Hans Ilvese, selle tõepoolest ilveseliku plutokraadi kuju on järjekindlamaid kujusid Vilde parimate kujude seas. Sealjuures ei ole see aga mitte skeem kõigest sest kurjast ja alatust, vaid inimene, kes elab, „liha luudel ja veri soontes“ nagu autor ise ütleb oma näidendi eessõnas „Kogutud teostes“. Kuid sealjuures on ta siiski ainult kapitalistliku korra produkt, monstrum, kelle kiskja küüned eriti nüüd hakkavad selgemini paistma. Juba üksnes selle Ilvese meisterliku kuju tõttu peaks „Side“ täie õigusega leidma auga teenitud koha mitte ainult käesoleva üleminekuaja, vaid ka meie tulevase sotsialistliku ühiskonna teatri repertuaaris.

ALBERT KIVIKAS